

УДК 341.231.145

*К. В. Громошенко***ПИТАННЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ У ДІЯЛЬНОСТІ СТРУКТУР ЛІГИ НАЦІЙ**

Удосконалення застосування міжнародно-правових стандартів у сфері вищої школи наразі стало виключно важливим питанням вітчизняної правової доктрини. Відповідний науковий аналіз не може стати повним без аналізу процесів розвитку міжнародних механізмів у сфері вищої освіти, зокрема в умовах становлення системи універсальних міжнародних організацій, що стає актуальним для вітчизняної правничої доктрини. Отже, метою цієї статті окреслено визначення специфіки регламентації аспектів вищої освіти у діяльності спеціалізованих структур Ліги Націй.

Задля її досягнення слід вирішити наукові завдання, що полягають в аналізі нормативної бази та результатів діяльності профільних структур Ліги Націй у сфері освіти, системи їх взаємних відносин та кадрового наповнення. Серед українських фахівців міжнародно-правовими аспектами діяльності Ліги Націй, приділяли увагу такі вітчизняні автори як Б.В. Бабін, М.В. Буроменській, В.Г. Буткевич, О.О. Грінченко, А.І. Дмитрієв, В.В. Мицик [1] тощо, водночас освітні питання у їх працях практично не підіймалися.

Варто вказати, що у статуті Ліги Націй не містилося згадки про повноваження цієї першої утвореної у світі універсальної організації у сфері освіти. Втім, вже на першій сесії Генеральної асамблеї Ліги Націй у грудні 1920 р. вказана непропорційність у підходах до розв'язання міжнародних проблем була піднята з ініціативи її II Комітету, після чого V Комітетом асамблеї було рекомендовано «заснувати Радою комітет з дослідження інтелектуальних питань включно з аспектами інтелектуальної (міждержавної) співпраці, із тим щоб такий комітет складався не більше з 12 членів та включав як чоловіків так й жінок». Зазначена пропозиція V Комітету була підтримана резолюцією Генеральної асамблеї від 21 вересня 1921 р., якою й був утворений Міжнародний комітет інтелектуального співробітництва (далі – МКІС) [3; 9].

Склад МКІС був сформованим рішенням Ради Ліги Націй від 14 січня 1922 р. з дванадцяти осіб, куди було включено авторитетних вчених того часу (включено з А. Ейнштейном та М. Склодовською-Кюрі). Практично усі члени МКІС на момент призначення викладали в університетах, таким чином у Комітеті були у відповідний спосіб представлені Берлінський університет, Оксфордський університет, Університет Парижу, Університет Берну, Університет Калькутти, Університет Ріо-де-Жанейро, Університет Турину, Університет Християнії тощо; перше зібрання МКІС відбулося у серпні 1922 р. в Женеві [8].

На першому засіданні МКІС його головою було обрано французького філософа А.-Л. Бергмана, професора Колеж де Франс, його заступником було обрано професора з грецької філософії Оксфордського університету Дж. Г. А. Міллера, а доповідачем – професора французької літератури Університету Берну Г. де Рейнольда. Крім більшості членів МКІС (засідання було проігнороване А. Ейнштейном)

у зборах Комітету взяли участь заступник Генерального секретаря Ліги Націй та технічний радник Міжнародного бюро праці, засідання МКІС забезпечувалися Секретаріатом Ліги Націй [13].

Як відзначав Д. Лакуа, у звіті, затвердженому Радою Ліги Націй у 1923 р. вказувалося що члени МКІС виступають в особистій якості згідно з їх репутацією у вчених колах та без дискримінації за національністю. Тому зазначений автор стверджував про формальну відкритість МКІС для вчених з держав, що не були членами Ліги Націй, хоча звісно з урахуванням позицій держав організації [6, р. 225]. Водночас Т. Саїкава вказував на тривале незадоволення азійських членів Ліги Націй щодо відсутності їх громадян у МКІС та навіть відзначав, що відкриття першої сесії Комітету саме заступником Генерального секретаря Ліги Н. Іназо, що представляв Японію, мало дещо збалансувати цю непропорційність. Але при цьому саме Н. Іназо у промові на відкритті МКІС вказав на такі ключові ознаки Комітету, як «неурядовість» та «універсальність», згідно з якими МКІС мав працювати на засадах науковості та об'єктивності [11, р. 84].

Перше засідання МКІС, що тривало з 1 до 5 серпня 1922 р., призвело до надання Комітетом Звіту, який був затверджений Радою Ліги Націй 13 вересня 1922 р. Важливим у вимірі нашого дослідження елементом звіту є його частина VI «Міжнародна співпраця між університетами». Як вказувалося у цьому документі, міжнародна співпраця у сфері науки здійснюється насамперед безпосередньо вченими, а відповідну взаємодію між університетами організувати складніше. Ініціативу з організації такої співпраці пропонувалося проявити Лізі Націй, як «організації, що має обов'язок регулювати міжнародні відносини, що звісно охоплює регулювання відносин між університетами, без втручання в природу їх діяльності та не порушуючи суверенні права держав та автономію закладів освіти». Як стверджувалося у Звіті, більш сталі та більш наближені зв'язки між закладами вищої освіти різних країн мають сприяти як міжнародній дружбі, так й украленню засад цивілізації [13].

Наслідком цієї міжнародної співпраці університетів, на думку авторів Звіту, мало бути подолання проблем та викликів у вищій освіті, що не втратили актуальності й сьогодні. Зокрема це стосується таких зазначених у документі обставин:

- потреби уникання зайвої спеціалізації та вузького професіоналізму в університетській підготовці;
- потреби забезпечення взаємодії між вищою та загальною освітою за умов загрози зростання розриву між «інтелектуальною аристократією» та широкими масами;
- потреби збереження наукового підходу в університетах, що поступово перетворюються у механізми масової підготовки вчителів системи загальної освіти [13; 4, р. 92].

Також у Звіті підкреслювалася роль приватних ініціатив у забезпеченні міждержавної університетської співпраці; вказувалися такі практичні засоби її реалізації як міжнародні стипендії, міжнародні канікулярні програми та курси лекцій, що мали проводитися ключовими університетами та забезпечувати взаємну обізнаність націй та формуванні кращого порозуміння їх поважних властивостей,

потреб та життєвих інтересів. Звіт відбивав пропозицію одного з членів МКІС щодо утворення у «віддаленому майбутньому» Міжнародного університету, як постійної інституції, де молодь, що завершила власне навчання в національних університетах, може ознайомлюватися в рамках дво- чи однорічного курсу зі знаннями науки міжнародних відносин [13; 5, р. 45].

Загалом утворення міжнародного університету підіймалося у той період неодноразово. Зокрема у 1925 р. це пропонував професор Уппсальського університету, лауреат Нобелівської премії Р. Барані, а у 1930 р. як міжнародний університет праці – бельгійський вчений Г. де Ман. При цьому міжнародна освіта сприймалася тоді як потенціальний засіб вирішення соціальних чи політичних проблем, додає Д. Лакуа. Також цей автор наводить позицію англійського професора Г. Гривса, що бачив міжнародний університет як ядро майбутньої наднаціональної еліти. Д. Лакуа додає пропозицію Іспанії у Лізі Націй 1923 р. щодо утворення такого університету (та й стосовно забезпечення міждержавного визнання дипломів) та цитує відповіді держав на таку ініціативу, поставлену МКІС, без її схвалення та у кращому випадку із пропозицією альтернативних варіантів [6, р. 231, 238].

Зокрема Австралією (відповідь готував Університет Квінсленду) пропонувалося утворення такого міжнародного закладу в одному з чотирьох старіших університетів світу (Болоньї, Оксфорду, Парижу чи Саламанки), із визнанням його дипломів та ступенів усіма державами Ліги Націй. Латвія, відзначаючи неготовність міжнародної спільноти до заснування такого університету, пропонувала навзаєм посилити взаємодію з обміну студентами та професорами наявних вищих шкіл [6, р. 231].

При цьому вищевказаний Звіт МКІС 1922 р. чітко вказав на три ключових форми забезпечення міжнародної співпраці університетів, таких як обмін професорами, обмін студентами та стандартизація навчання та його результатів (дипломів та ступенів). Для забезпечення такого обміну та збору відповідних відомостей у Звіті пропонувалося заснувати Міжнародне університетське бюро, при цьому відзначалося, що усі схеми забезпечення між університетських зв'язків мають виходити з ключового принципу вільної співпраці та що до всіляких спроб централізації такої взаємодії на міжнародному рівні слід ставитися із максимальною обережністю [13].

Д. Лакуа відзначає, що можливості структур Ліги Націй у сфері освіти мали істотні обмеження, адже ця організація не мала жодних повноважень щодо організації національних освітніх систем. Тому установи на кшталт МКІС могли розраховувати лише на добру волю держав щодо співпраці з питань освіти з таких ініціатив Комітету, як реформи підручників чи обмін студентами та професорами університетів; ця «прагматична робота з обміну знань» мала більшу практичну перспективу ніж «більш амбіційні схеми, які пропонували окремі інтелектуали чи асоціації», влучно додає Д. Лакуа [6, р. 225].

Також у Звіті 1922 р. вказувалося, що МКІС одноголосно вирішив запропонувати такий засіб посилення університетської співпраці, як проведення Міжнародного конгресу державних та незалежних університетів. При цьому констатувалося, що «поточна політична ситуація» не дозволяє провести такий захід невідкладно. Тому МКІС пропонував утворити свій підкомітет, який би обіймався підготовкою до проведення такого конгресу та задалегідь опрацював би проект правил його

процедури, порядку денного та загальні риси організації, для того щоб у наступному сприяти Раді та Асамблеї Ліги Націй у його проведенні у сприятливий час. Авторами звіту відзначалося, що доброю формою підготовки до такого заходу було б проведення між університетських конгресів на державному та регіональному рівнях [13]. У наступному МКІС робив кроки для реалізації ідеї міжнародного конгресу університетів, зокрема розсилав через систему Ліги Націй відповідні опитувальники [7; 10].

У наступному система органів Ліги Націй з питань інтелектуального співробітництва розширилася, та крім МКІС стала охоплювати утворені Комітетом експертні групи (комітети), утворений в Парижі в 1924-1926 рр. коштом французького уряду Міжнародний інститут інтелектуального співробітництва, утворений в Римі у 1928 р. коштом італійського уряду Міжнародний освітній кінематографічний інститут та Секцію інтелектуальної співпраці та міжнародних бюро Секретаріату Ліги Націй [3]. Цю систему окремі дослідники називають Міжнародною інтелектуальною організацією, хоча окремого рішення чи договору про утворення (інституціоналізацію) такої організації під егідою Ліги Націй не схвалювалося [2].

У зазначеній системі питанням вищої освіти приділялася значна увага; наприклад Міжнародний інститут інтелектуального співробітництва мав секцію відносин з університетами, а з 1926 р. до 1930 р. очолювався Ж. Люшером, французьким експертом, який до того обіймав загальнодержавну посаду Генерального інспектора з публічної освіти [12]. Сучасні автори також вказують, що діяльність МКІС призвела до спроб утворення аналогічних установ на державному рівні Німеччиною (заснований у 1933 р. Інститут Гете), Великобританією (заснована у 1934 р. Британська Рада) та Японією (започаткований у 1926 р. Національний комітет інтелектуального співробітництва та Центр міжнародних культурних відносин, відкритий у 1934 р.) [11, р. 86]. Також як запозичена у МКІС форма співробітництва визначається діяльність Міжамериканських конференцій інтелектуальної співпраці у Сантьяго 1939 р. та в Гавані 1941 р. [6, р. 225].

Серед практичних заходів які здійснив МКІС з питань освіти на міжнародному рівні сучасні автори наводять спрямування в Китай на прохання Нанкінського уряду від 25 квітня 1931 р. Місії експертів з освіти. Китайська влада просила допомоги в оцінці власної освітньої системи в рамках угоди про технічну співпрацю з Лігою Націй 1930 р.; вже у вересні 1931 р. МКІС надіслав відповідну місію в Китай. Водночас окремі автори вказують, що справжньою метою запиту Китаю було отримання сприяння від Ліги у пошуку європейських професорів з літератури, географії та геології в Нанкінський університет [6, р. 229]. За будь-яких обставин ця перша місія МКІС була виконана та у 1932 р. Місія оприлюднила відповідний звіт із рекомендаціями Китаю [11, р. 87].

Втім, як можна було побачити з аналізу двосторонніх міждержавних договорів першої половини ХХ ст., діяльність МКІС та інших установ Ліги Націй з питань освіти не отримала у них істотного розвитку.

Таким чином, слід підсумувати, що відсутність визначення у Статуті Ліги Націй повноважень у сфері освіти, зокрема й вищої, не завадило цій першій у світі універсальній міжнародній організації започаткувати системну роботу у цій сфері

практично одразу після утворення. Водночас за відсутності вказаних повноважень ці органи спиралися у власній діяльності виключно на добру волю держав-членів Ліги Націй. Заснування Міжнародного комітету інтелектуального співробітництва та його активна взаємодія з іншими структурами Ліги Націй стали передвісниками діяльності ЮНЕСКО у системі ООН. Формування Міжнародного комітету з найвидатніших вчених того часу унеможливило пропорційне представництво в органі членів держав-учасниць Ліги Націй, що призвело до політичних проблем в організації. Дослідження ступеню впливу комітету на подальшу діяльність ЮНЕСКО має стати підґрунтям для нових наукових досліджень.

Література:

1. Питання розвитку та реалізації міжнародних стандартів прав корінних народів : монографія / Б.В. Бабін, О.О. Гріненко, А.В. Приходько. Одеса : Фенікс, 2018. 238 с.
2. Intellectual Cooperation and International Bureaux Section, 1919-1946 (Sub-Fonds) ; URL: <https://biblio-archiv.unog.ch/Detail.aspx?ID=408>
3. International Committee on Intellectual Cooperation : League of Nations: Intellectual Cooperation. URL: <https://libraryresources.unog.ch/lonintellectualcooperation/ICIC>
4. Kolasa J. A League of Minds : The International Intellectual Cooperation Organization of the League of Nations . Princeton : Princeton University, 1960. 219 p.
5. Kolasa J. International Intellectual Cooperation : The League Experience and the Beginnings of UNESCO. Wrocław : Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1962. 208 p.
6. Laqua D. Transnational intellectual cooperation, the League of Nations, and the problem of order. *Journal of Global History*. 2011. Vol. 6. Issue 2. P. 223–247.
7. L'oeuvre de L'Union des Associations Internationales en matiere d'education et d'organization du travail intellectuel : Memorandum du Secretaire general approuve par le Conseil le 2 septembre 1921. URL: https://libraryresources.unog.ch/ld.php?content_id=31402476
8. Nomination of a Committee on Intellectual Co-operation : Report presented by M. Leon Bourgeois and adopted by the Council on May 15th, 1922. Annex 354. C. 312. M. 155. 1922. XII. URL: http://libraryresources.unog.ch/ld.php?content_id=31402441
9. Organisation of Intellectual Work : Resolution adopted by the Assembly at its meeting held on Wednesday, September 21st, 1921 (adopted on the report of the Fifth Committee). URL: http://libraryresources.unog.ch/ld.php?content_id=31405464
10. Questionnaire for the Universities : Committee on Intellectual Co-operation. *League of Nations C.L.* 139 (a). 1922. XII. URL: https://libraryresources.unog.ch/ld.php?content_id=31408819
11. Saikawa T. From Intellectual Cooperation to International Cultural Exchange : Japan and China in the International Committee on Intellectual Cooperation. *Takashi Saikawa*. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/144457885.pdf>
12. Stöckmann J. 90 Years of Intellectual Cooperation : the Forgotten History of UNESCO's Predecessor. 2016. October 12. URL: <https://jhiblog.org/2016/10/12/90-years-of-intellectual-cooperation-the-forgotten-history-of-unescos-predecessor/>
13. The Work of the Committee on Intellectual Co-Operation : Report of the Committee, approved by the Council on September 13th, 1922. ANNEX 416 a. A. 61. 1922. XII. URL: http://libraryresources.unog.ch/ld.php?content_id=31402519

Анотація

Громоуєнко К. В. Питання вищої освіти у діяльності структур Ліги Націй. – Стаття.

У статті ретельно висвітлено розвиток міжнародного забезпечення регламентації відносин у сфері вищої освіти в період діяльності Ліги Націй. Особливу увагу приділено питанням функціонування Міжнародного комітету інтелектуального співробітництва, його статусу, порядку та результатів роботи, взаємодії з державами та структурними підрозділами Ліги Націй.

Ключові слова: вища освіта, Ліга Націй, Міжнародний комітет інтелектуального співробітництва, міжнародний університет, міжуніверситетська співпраця.

Аннотация

Громовенко К. В. Вопросы высшего образования в деятельности структур Лиги Наций. – Статья.

В статье детально освещено развитие международного обеспечения регламентации отношений в сфере высшего образования в период деятельности Лиги Наций. Особое внимание уделено вопросам функционирования Международного комитета интеллектуального сотрудничества, его статуса, порядка и результатов работы, взаимодействия комитета с государствами и структурными подразделениями Лиги Наций.

Ключевые слова: высшее образование, Лига Наций, Международный комитет интеллектуального сотрудничества, международный университет, междууниверситетское сотрудничество.

Summary

Hromovenko K. V. Issues of the higher education in the League of Nations' activities. – Article.

Article reflects in detail the development of the international providing of the regulating the relations in area of the high education during the League of Nations' activities in XX century. Special attention was devoted to the issues of functioning the International Committee of the Intellectual Cooperation, its statute, order of work and its results, of the Committee's cooperation with the states and relevant structures of the League of Nations.

Key words: higher education, International Committee of the Intellectual Cooperation international university, inter-university cooperation, League of Nations.